

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA XULQ-ATVOR MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AXLOQIY JIHATLARI

Karimova Shoiraxon Baxtiyarovna

Qo`qon davlat pedagogika instituti o`qituvchisi

Razzoqova Farangiz, Maxmudova Mubinaxon

Qo`qon DPI talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda xulq-atvor madaniyatini shakllantirishda axloqiy tarbiyaning ahamiyati, axloqiy tarbiyalanganlik darajasi, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy-ma'naviy tajriba to'plash malakalarini rivojlantirish borasida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so`zlar: maktabgacha yosh, xulq-atvor, madaniyat, odob-axloq, muloqot, axloqiy me'yorlar, axloqiy sifatlar, ijtimoiy rivojlanish, ta'lim.

Bugungi kunda yurtimizda maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyalanish imkoniyatlari kengaydi. Bu ko'p jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy va emotsional-irodaviy rivojlanishidagi, katta yoshli kishilar va o'z tenqurlari bilan muloqot qilishidagi katta o'zgarishlar bilan ham, hayotining dastlabki besh yoshiga kelib bolada mavjud bo'lgan axloqiy tarbiyalanganlik darajasi bilan ham tenglashtiriladi. Bolalardagi yangi qirralar ularning katta yoshli kishilar va o'z tenqurlari bilan muloqot qilishlarida paydo bo'ladi. Bolalar katta yoshli kishilar bilan mazmunli muloqot qilishga tobora ko'proq qiziqish bildirib boshlaydilar. Katta yoshli kishining kimligi (otanasini, bobo-buvisini, aka-opasini), ularning bildirgan fikr-mulohazalari bolalarning xulq-atvorida jiddiy rol o'ynaydi. Bolalarning o'sib borayotgan mustaqil fikrlari va xulq-atvorini anglaganligi ularning o'z harakatlarida o'zlashtirilgan axloqiy me'yorlarga rioya qilish qobiliyatlarining rivojlanishiga olib keladi. Bunda ichki "etikaviy his-tuy'ular" paydo bo'lib, ular maktabgacha o'rta yoshdagi bolaning harakatlarini belgilab bera boshlaydi.

Hozirgi zamon ta'lim tizimi bolaning madaniyatga jalb etilishi, bolaning bu yo'nalishda o'zini yuzaga chiqarishi, uni bilishi va o'zlashtirish jarayonlaridagi ishtirokchi, sherik yoki yordamchi sifatida katta yoshli kishilar bilan o'zaro harakatlarni amalga oshirish sharoitlari bolaga madaniyat qadriyatlarini ochib berish jarayoni tarzida olib qaraladi. Davlat ta'lim standartidagi muhim maqsadlardan biri bo'lib bolalar shaxsining umumiy axloqiy madaniyatini shakllantirish, bolalarning axloqiy sifatlarini rivojlantirish hisoblanadi.

"Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturida keltirilgan o'yin kompetensiyasida - bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi o'quv-tarbiyaviy jarayon uchun asos hisoblanadi. Ushbu dasturda keltirilgan ijtimoiy kompetensiya- hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda axloq qoidalari va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tuta olish mahoratini ochib bergan.

"Ijtimoiy rivojlanish" ta'lim sohasida o'z ichiga axloq-odob qadriyatlarini olgan va jamiyatda qabul qilingan me'yorlar hamda qadriyatlarni o'zlashtirishga; bolaning o'z tengqurlari va katta yoshli kishilar bilan muloqot qilishi hamda o'zaro harakat qilishini rivojlantirishga; o'z harakatlarida mustaqillik, maqsadga yo'naltirilganlik va ularni tartibga solib bilishning paydo bo'lishiga; ijtimoiy va emotsional intellektning, emotsional sezgirlikning, tashvishini birga baham ko'rish hissining rivojlanishiga, o'z tengqurlari bilan birgalikda faoliyat yuritishga tayyorlikning shakllanishiga; o'z oilasiga, ta'lim tashkilotidagi o'z tenqurlari va katta yoshli kishilarga hurmat bilan munosabatda

bo'lish va ularga mansublik hissining shakllantirilishiga; mehnat va ijodning turli xil shakllariga ijobiy yo'l-yo'riqlarning shakllantirilishiga; maishiy turmushda, jamiyatda, tabiatda xavfsiz xulqatvor asoslarining shakllantirilishiga yo'naltiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bola maktab ta'limiga o'tish bosqichida faoliyatning asosiy madaniy usullarini egallagan bo'lishi; faoliyatning har xil turlarida – o'yinda, muloqot qilishda tashabbuskorlik va mustaqillikni namoyon qilishi; atrof-muhitdagi dunyoga, boshqa kishilarga va o'z-o'ziga nisbatan ijobiy munosabat yo'l-yo'riqlariga ega bo'lishi; o'z qadr-qimmati hissiga ega bo'lishi; o'z tengqurlari va katta yoshli kishilar bilan faol o'zaro harakat qila bilishi; o'z his-tuyg'ularini namoyon qila bilishi, shu jumladan, o'ziga ishonch hissiga ega bo'lishi, nizolarni hal qilishga intila bilishi kerakdir. Bolalar faoliyatning har xil turlarida o'z tengqurlari bilan muloqot qilishga faol intila boshlaydilar, buning natijasida “bolalar jamiyati” yuzaga keladi. Bunday holat jamoaviy o'zaro munosabatlarning tarbiyalanishi uchun ma'lum bir shart-sharoitlarni yaratadi. O'z tengqurlari bilan mazmunli muloqot qilish maktabgacha o'rta yoshdagi bola shaxsining to'laqonli shakllanishida muhim omilga aylanadi. Jamoaviy faoliyatda (o'yinda, birga ishlashda, muloqot qilishda) 5-6 yoshli bolalar jamoaviy rejalashtirish mahoratini o'zlashtiradilar, o'z harakatlarini kelishib olishni o'rganadilar, nizolarni haqqoniy hal qilishni va umumiy natijaga birgalikda erishishni o'rganadilar. Bularning barchasi axloqiy-ma'naviy tajriba to'planishiga yordam beradi. O'yinli va mehnat faoliyati bilan bir qatorda 5-6 yoshli bolalarning axloqiy tarbiyalanishlarida o'quv faoliyati ham sezilarli ahamiyatga ega bo'ladi. Lekin shunga qaramasdan, maktabgacha o'rta yoshdagi bolalarda xulq-atvorning beqarorligi, ba'zi vaziyatlarda chidamlilikning mavjud bo'lmasligi, xulq-atvorning ma'lum usullarini yangi shart-sharoitlarga moslashtira olmaslik kabilar ham kuzatiladi. Maktabgacha o'rta yoshdagi bolalarni tarbiyalash jarayonida odob his-tuyg'ulari va axloqiy tasavvurlar bosqichma-bosqich shakllanib boradi. Bunda bolalarning his-tuyg'ularini rivojlantirishga va boyitishga, ularni boshqarish qobiliyatining shakllantirilishiga katta e'tibor qaratiladi. Bu yoshda bolalarning atrofda kishilarga (katta yoshli kishilarga, o'z tengqurlariga va o'zidan kichik bolalarga), mehnatga, tabiatga, muhim ijtimoiy voqea-hodisalarga, Vatanga bo'lgan munosabatlarini belgilab beradigan axloqiy his-tuyg'ulari tarbiyalanadi. Ularda o'z tengqurlariga nisbatan ijobiy his-tuyg'ularning keyingi rivojlanib borish bochiqichi amalga oshadi, bunda bolalar tomonidan ularning bir-birlariga do'stona munosabatda bo'lishlari, g'amxo'rliklari, hamkorlikka intilishlari, umumiy maqsadga erishishlari, o'zaro yordam ko'rsatishga tayyorliklari namoyon bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning xulq-atvor madaniyati ularing axloqiy xulq-atvori bilan o'zaro ajralmas yaxlitlikda shakllanadi. Madaniy xulq-atvor odatlari tarkibi sezilarli ravishda boyiydi: bolalar jamoatchilik joylari (transport, ko'cha, kutubxona va h.k.)da, turli xildagi (tanishlar va notanishlar bilan) muloqot qilish vaziyatlaridagi xulq-atvor qoidalarini o'zlashtiradilar. Har doim xushmuomala bo'lish, katta yoshlilar va kichiklar haqida g'amxo'rlik qilishni faol namoyon qilishga tayyorlik, katta yoshli kishilarning mehnati natijalariga, ular faoliyatiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish odatlari tarbiyalanadi. Nutq madaniyati, axloqiy sifatlar (to'g'riso'zlik, adolatlilik, kamtarlik)ning shakllanishi davom etib boradi. Muloqot qilish madaniyatini tarbiyalash o'z ichiga bolalar tomonidan keyinchalik o'z tengqurlariga nisbatan xushmuomala bo'lish qoidalarining o'zlashtirilishi va hamkorlikdagi faoliyat – o'yinli, mehnat, o'quv faoliyatlari madaniyatini shakllantirishni oladi.

Shunday qilib, maktabgacha yosh davri shu yoshdagi bolalarning umuman shaxs sifatida shakllanishida, bolalarning xulq-atvor madaniyati va faoliyati mexanizmlarini rivojlanishida eng ma'suliyatli davr bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. Toshkent. 2018 y
2. “Ilkqadam” davlat dasturi (takomillashgan) Toshkent 2022 yil.

3. Каримова, Шоира Бахтияровна. "ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ЎЙИНЛАР БОЛАЛАРДА МИЛЛИЙ ҒУРУП ҲИССИНИ ТАРБИЯЛАШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА." *International Conference of Education, Research and Innovation*. Vol. 1. No. 2. 2023.
4. Anvarovna, Sulstonova Nurxon. "МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА INNOVATION PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA LOYİHALASHTIRISHNING AFZALLIKLARI (TRIZ TEKNOLOGIYALARI)." " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM. 2023.
5. Anvarovna, Sulstonova Nurxon. "O'QUVCHILARDA XULQ-ATVOR SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITALARIDAN FOYDALANISH." *Role of Exact and Natural Sciences During the Renaissance III* (2023): 94-98.
6. Anvarovna, Sulstonova Nurxon, and Xalkuziyeva Dilnoza Baxodirovna. "PROBLEMS OF WORKING WITH PARENTS OF CHILDREN NOT INVOLVED IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 15.1
7. Anvarovna, Sulstonova Nurkhon. "Some Aspects of the Maria Montessori Method in the Education of Preschool Children." *INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION* 1.6 (2022): 169-173. (2023).
8. Bakhodirovna, Halkuzieva Dilnoza. "Personality-Oriented Education in the Development of Creative Activities of Future Educators." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769) 1.8 (2023): 432-435.
9. Султонова, Нурхон Анваровна. "Теоретические основы подготовки детей в современных условиях к социальной жизни в семье." *Scientific progress* 1.6 (2021): 631-635.
10. Султонова, Нурхон. "ОРГАНИЗАЦИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ В РАЗВИВАЮЩИХ ЦЕНТРАХ." *Interpretation and researches* 1.1 (2023).
11. F.Qodirova Maktabgacha pedagogika-Toshkent 2019 yil
12. Mahkamov U. Ahloq-odob saboqlari-T.: Fan, 1994.

